

JOSIP UŽAREVIĆ
Filozofski fakultet
Odsjek za južnoslavenske književnosti
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb

STATUS JEZIKA U PJESNIŠTVU ROMANTIZMA (PETAR PRERADOVIĆ I RUSKI ROMANTIČARI)

U romantizmu je jedan od najvažnijih problema – pitanje jezika. Pritom se u odnosu prema jeziku zapažaju dvije tendencije. Jedna ističe moć jezika, a druga govori o njegovoj nemoći, npr. u odnosu na ljepotu prirode ili pak u prikazivanju transcendentnoga svijeta. Prvi je slučaj (isticanje jezične moći) karakterističan za tzv. male jezike koji su u vrijeme standardizacije imali nepovoljne povijesne, društvene, ili političke uvjete. U takve jezike valja svrstati i hrvatski. S druge strane stoje "moćni" jezici, kao što je npr. ruski, koji su se razvijali bez vanjskih pritisaka i koji su mogli sebi priznati "nemoć". No takvo je priznavanje zapravo bilo izraz stvaralačke moći, u čem je sadržana paradoksalnost i transparadoksalnost književnosti. O tome najbolje svjedoči lirika Petra Preradovića, Vasilija Žukovskoga, Konstantina Batjuškova ili Fedora Tjutčeva.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatski romantizam, ruski romantizam, jezična moć, jezična nemoć, Petar Preradović, Vasilij Žukovskij, Konstantin Batjuškov, Fedor Tjutčev.*

1. TIPOVI ROMANTIZMA

S motrišta vremenskoga pojavljivanja i kulturno-pokretačke uloge koju su imali pojedini europski nacionalni romantizmi – oni bi se mogli razvrstati u tri skupine: primarne (njemački, engleski, francuski), sekundarne (poljski, ruski) i tercijarne (hrvatski, češki, slovački, slovenski). Prvi se pokazuju kao "zakonodavni" i "diferencirani", drugi kao "nezakonodavni" i "manje diferencirani" (usp. Flaker 1976: 60), a treći su neka vrsta romantičko-vremenske jeke ili periferije u odnosu na poetske uzorke što ih (za) davale prve dvije skupine. Pri takvu razvrstavanju, međutim, ne bi trebalo inzistirati toliko na estetsko-vrijednosnim (kvalitativnim) razlikama koliko na specifičnim kulturnopovijesnim, društvenim, ekonomskim ili političkim okolnostima koje su određivale narav i trajanje romantizma u pojedinim zemljama.

Tako se hrvatski romantizam, po mišljenju nekih književnih povjesničara, proteže čak do osamdesetih godina 19. stoljeća (do kraja "Šenoina doba"), što je otprilike pola stoljeća "zaostatka" za ruskim romantizmom, a stoljeće za engleskim ili njemačkim. Isto je tako za hrvatsku situaciju zanimljivo (i indikativno) da ni danas nije riješen problem terminologije kojom se u stručnoj literaturi označuje

dano razdoblje: nazivi se kreću od "ilirizma" i "narodnoga preporoda" do "romantizma" (usp. Pavlović, Glunčić-Bužančić, Meyer-Fraatz 2012), pa čak i "nazovi-romantizma" (Flaker 1986: 328).¹ Ruski je pak romantizam u "zaostatku" za Schillerom ili Wordsworthom samo dvadesetak ili tridesetak godina, za Byronom i manje, s time da je već 1830-ih godina ruska književnost jednom nogom u realizmu.²

2. DVA POLA RAZUMIJEVANJA JEZIKA

Jedna od bitnih preokupacija romantizma svakako je jezik: propitivanje njegove naravi, statusa, funkcija, mogućnosti. Romantizam je pritom u prvome redu usredotočen na dvije jezične protege: jedna je jezik usko povezivala, pa i poistovjećivala, s fenomenom naroda, a druga je razumjela jezik kao oruđe duha (mišljenja) i umjetnosti. U jednoj dimenziji, dakle, jezik oblikuje osobitu vrstu izvanjskosti, koju valja shvatiti kao intersubjektivnost ili, kako se i u ruskoj i u hrvatskoj sredini tada govorilo, "narodnost". Riječ je o formiranju moderne nacije kao novoga tipa jezičnoga, teritorijalnoga, povijesnoga, kulturnoga, vjerskoga, ekonomskoga, političkoga, pa i psihosocijalnoga jedinstva. Valja odmah primijetiti da je taj tip razumijevanja i aktivizacije jezika osobito izražen u malim, razmrmljenim, izvana ugroženim sredinama, kakva je u 19. stoljeću (a i mnoga stoljeća prije toga) bila Hrvatska.

Drugi pravac razumijevanja jezika karakterističan je za mnogoljudne, teritorijalno kompaktne a politički neovisne narode. U takvim je nacionalno-kulturnim sredinama jezik bio pripremljen ne samo za vršenje intersubjektivnih (društvenih, nacionalno-integracijskih) funkcija nego i za otkrivanje "unutarnjega čovjeka", odnosno psihologije ("duše", "srca", "uma", pojedinačnoga Ja) kao važnoga, možda i najvažnijega, iznašašća predromantičke i romantičke književnosti i književne filozofije. Dakako, takav je pristup podrazumijevao i istraživačko-stvaralačko usredotočivanje jezika na sama sebe, na propitivanje vlastitih prikazivačkih mogućnosti i kompetencija. Odatle autobiografski psihologizam, "pjesništvo misli", pa i pravi lirsko-filozofski traktati u ranih ruskih romantičara – Batjuškova i Žukovskoga, a zatim osobito u Puškina, Baratynskoga, Lermontova, Tjutčeva i Feta.

Isticanje dvaju polova u romantičarskome razumijevanju jezika (unutarnje – vanjsko, pojedinačno Ja – narod, osobno/intimno – nacionalno/čovječansko) nipošto ne znači da između tih polova ne postoji cijela skala međustanja, ili pak da pojedina književnost (hrvatska, ruska) i pojedini književnici (Preradović, Žukovskij, Tjutčev) ne aktiviraju unutar vlastita stvaralačkoga prostora oba ta suprotstavljena procesa. Nije dakle riječ o isključivanju kojega od tih polova, nego o preferiranju ili isticanju jednoga od njih.

¹ Na sličan je način Ivo Frangeš nešto kasniju fazu hrvatske književnosti označio kao "takozvani realizam" (Frangeš 1987: 142).

² To se može reći za Puškinova prozu i roman u stihovima *Evgenij Onegin*, ili pak za Gogoljeve peterburške pripovijetke te za komediju *Revizor* (usp. Flaker 1975; Kuprejanova 1981).

3. PETAR PRERADOVIĆ

U hrvatskome romantizmu (pod kojim se obično razumije kako preporodno tako i poslijepreporodno razdoblje, dakle period od 1835. godine do kraja 1870-ih; usp. Jelčić 2002: 54; Brešić 1994: 7) vjerojatno nema pjesnika koji je tako intenzivno i tako kompleksno razmišljao o jeziku kao Petar Preradović. Za nj problem jezika nije bio samo pitanje životne komunikacijske pragmatike i osobnih frustracija nego i predmet razmišljanja i proživljavanja što ih je pisac pretakao i u formu eseja ("Jezik južnoslavski", 1844), ili su pak bila važan izvor pjesničkoga nadahnuća ("Rodu o jeziku", 1860; "Jezik roda moga", 1861; "Radost i muka pjesnikova", nastala 1860, a objavljena 1869; Preradović 1918: 41, 125, 133). Istaknimo da su se svi ti aspekti proživljavanja i prakticiranja jezika prepletali i najpotpunije očitovali upravo u Preradovićevoj lirici. Pritom se kompleksnost, tj. nejednoznačnost ili čak proturječnost Preradovićeve odnosa prema jeziku očituje u dvama suprotnim shvaćanjima: s jedne strane jezik se pokazuje kao moćno oruđe narodnoga opstanka i kao očitovanje životnosti *roda*, a s druge – kao izvoriste pjesnikovih stvaralačkih frustracija, odnosno kao nemoć da se bogatstvu misli i osjećaja dadne odgovarajuće jezično ruho, oblik.

3.1. MOĆ JEZIKA

Jezik kao moć najeksplicitnije je prikazan u pjesmama "Rodu o jeziku" i "Jezik roda moga". S povijesno-političkoga motrišta, te se pjesme mogu uzeti kao izraz pjesnikova optimizma nakon desetogodišnje depresije u kojoj se za vrijeme Bachova apsolutizma (1850. – 1859.) bio našao i Preradović i cijela Hrvatska. No takvu jednostavnu i jednosmjernu tumačenju proturječi pjesma "Radost i muka pjesnikova", koja je nastala otprilike u isto vrijeme, ali promovira jezičnu muku kao trajno i nesavladivo *unutarnje* (*imanentno*) pjesnikovo stanje. Stoga i prvim dvjema spomenutim pjesmama valja prići s motrišta poetike, a ne politike, tj. polazeći od njihove unutarnje logike i dubinske inspiracije, a ne od mogućih izvanjskih poticaja.

Već u naslovima obiju pjesama najuže se povezuju *rod* (narod) i *jezik*. S tim u vezi osobito valja istaknuti da je pjesma "Rodu o jeziku" u prvome časopisnome izdanju (novosadska *Danica*, 1860.) imala moto uzet od Wilhelma von Humboldta: "Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache" ("Istinska je domovina zapravo jezik"). No taj je moto uklonjen već iduće godine (1861.), kada je pjesma ponovno objavljena u zagrebačkome almanahu *Leptir*. Razlog tomu može ležati u činjenici da Humboldtova misao svodi domovinu na jezik, dok Preradović u svojoj pjesmi zapravo govori obrnuto, tj. da je jezik funkcija domovine (*roda*), njezin bitan aspekt. Bilo kako bilo, vrijedi istaknuti da Preradovićevo shvaćanje jezika i slavenstva ovdje slijedi ideologijske i lingvističke stavove Johanna Gottfrieda Herdera, Wilhelma von Humboldta, a isto tako Jána Kollára, prema kojima je "duh naroda" izražen odnosno utjelovljen u jeziku.

Stav da su rod i jezik najuže povezani podržan je početnim stihovima koji utvrđuju kako prvo iskustvo jezika, formiranje svijesti o sebi i svijetu, dolazi s "presladkim glasom [...] mile majke". Majka je, dakako, začetnica i održateljica roda. Druga funkcija jezika, također povezana s idejom roda, jest okupljanje i zajedništvo

onih koji govore istim jezikom (odatle folklorne metafore *jata* i *kola*). Daljnja je funkcija jezika da osigurava trajnost postojanja – kako s obzirom na prošlost (on je oruđe pamćenja) tako i s obzirom na budućnost (jezikom se komunicira s potomcima). Jezik osigurava identitet, odnosno prepoznatljivost među drugim jezicima-narodima. Veličina "ilirskoga", "narodnoga" ili "domorodnoga" jezika očituje se i preko njegovih prostornih dimenzija: "Od Stambola do grada Kotora, / Od Crnoga do Jadranskog' mora". Ništa manje nije važna činjenica da se na jeziku pjevaju pjesme te izražavaju različita unutarnja duševna stanja: "On ti svakoj tuzi i radosti, / On ti duše cijeloj nutarnjosti / Jedin pravi tumač biva" (1997: 125-126). Usp. u pjesmi "Jezik roda moga": "Njime milim, krasnim zato / I odjevam svoje pjesme" (1997: 134).

No u pjesmi *Rodu o jeziku* ima i dimenzija u kojoj se jezik shvaća kao metafizička, božanska vrijednost. Takav odnos dolazi do izražaja u završnoj strofi – kao nekoj vrsti jezično-lirske apoteoze:

Ljub' si, rode, jezik iznad svega,
U njem živi, umiruj [umiri] za njega!
Po njemu si sve što jesi:
Svoje tielo, udo svieta,
Bus posebnog svoga cvieta
U naroda silnoj smjesi.
Bez njega si bez imena,
Bez djedova, bez unuka,
U prošasti [prošlosti] sjena puka,
U buduće niti sjena!

(Preradović 1997: 127)

U skladu s evanđeoskom "zapovijedi ljubavi", koju Preradović nije mogao ne znati, iznad svega treba ljubiti samo Boga (usp. Mt 22, 37; Mk 12, 35; Lk 10, 27). Nema dakle nikakve dvojbe da je za Preradovića materinski jezik izjednačen s božanskom instancijom, koja čovjeku (narodu) osigurava opstanak i identitet ("Po njemu si sve što jesi"), pa za jezik vrijedi ne samo živjeti nego i umirati. O božanskoj naravi jezika svjedoči i njegova "vjekovitost" ("I dok bude slavi vieka, / Biće i on njojzi jeka / Od vjekovah u vjekove!").

U formalnome pogledu pjesma *Rodu o jeziku* složena je od devet kitica. Svaka kitica ima deset stihova, a započinje dvama rimovanim desetercima (aa), za kojima slijedi osam osmeraca s obgrljenom rimama (bccbdeed). Uzmemo li prvu strofu kao neku vrstu uvoda u pjesmu – dobivamo zanimljivu strukturu u kojoj brojevi osam i deset igraju fundamentalnu ulogu. Nije isključeno da te stihovne forme nose i numerologijsko-simbolička značenja, s obzirom na to da je Preradović u završnome razdoblju svojega života bio sklon mističnim i spiritističkim raspoloženjima. Napomenimo da brojevi osam i deset, a na osebujan način i devet, u mnogim kulturama označuju kozmičku ravnotežu, sveukupnost i dovršenost (usp. Chevalier i Gheerbrandt 1987: 114, 117, 118, 465). No nema nikakve dvojbe

da je Preradović pred očima isto tako imao hrvatsku i južnoslavensku tradicijsku poetiku u kojoj osmerci i deseterci – kao stihovne forme – imaju vodeću ulogu, i to ne samo u narodnome usmenome pjesništvu nego i u stvaralaštvu mnogih pjesnika koji su pisali "na narodnu" – od dalmatinskih, dubrovačkih i slavonskih pjesnika 16., 17. i 18. stoljeća pa sve do Ivana Mažuranića (*Smrt Smail-age Čengića*, 1846.) i gotovo svih preporoditelja.

Druga Preradovićeva pjesma koja slavi moć materinskoga jezika – "Jezik roda moga" (1862.) – također je strogo komponirana po načelima brojeva osam i deset: sastoji se od deset osmostišja (oktava), a svi su stihovi simetrični osmerci (s cezuroom iza četvrtoga sloga) i obgrljenim rimama (abbacddc).

Početna kitica uspostavlja korelacije *more – jezik i vjetar – disanje*: kao što more reagira na kretanje vjetra, tako se i jezik podaje ljudskom duhu; pa kao što lak dašak izaziva "mrežkanje" mora, tako orkanski vjetar dovodi do njegova "propinjanja". Tim je postupkom motiviran i sav zvukovni raspon jezika u danoj pjesmi:

Zuji, zveči, zvoni, zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči –
To je jezik roda moga!

(Preradović 1997: 133)

Ali kao što jezik ima silu "glasa olujnoga" kad govori o visokim temama, njega isto tako krasi "sladost nježna, vatra sveta" kad se čovjek molitvom obraća Bogu ili kad se dijete molbom obraća ocu. Na sličan se način jezik prilagođuje "tuzi, žalosti, boli i mucu" ili pak "sretnom čuvstvu" te ljubavnim "sladkim" stanjima. I ovdje je, već smo vidjeli, jedna od bitnih funkcija jezika – estetsko oblikovanje, "odijevanje pjesama". Pjesme su poput česme koja "obilato [...] put neba silno štrca", da bi odozgo "rosom blagom" kriječila "uvehla srca" *roda*. Završnica pjesme apelira na *jezičnu svijest roda*: rod vrijedi samo onoliko koliko na svojem jeziku ljubi svoj dom odnosno domovinu.

Ma koliko u svojim pjesmama idealizirao *jezik roda svoga*, Preradović je bio itekako svjestan problema pred kojima je stajala tadašnja hrvatska (i južnoslavenska) kulturna, politička i društvena stvarnost. Standardizacija jezika, shvaćena kao pretpostavka konstituiranja moderne nacije, suočavala se u preporodno vrijeme s mnoštvom unutarnjih i vanjskih problema koji nisu bili ni laki ni ugodni. Preradović je, surađujući u Zadru sa *Zorom dalmatinskom*, zagovarao – kao i drugi preporoditelji – štokavsku jekavicu kao osnovicu budućega standardnoga hrvatskoga jezika, ali ta borba za štokavštinu i novi (Gajev) pravopis nije u Zadru bila nimalo laka (na što se Preradović žalio u mnogim pismima; usp. Preradović 1897: 133).

S druge pak strane on već u svojem ranom eseju "Južnoslavski jezik" (1844.) jasno vidi, i analizira, jezični prijepor između Hrvata i Srba, koji će kao što znamo, trajati cijelo 19. i cijelo 20. stoljeće, a na neki način traje i danas. Zanimljivo je da Preradović dijeli "južnoslavski jezik" na *srpski, hrvatski i dalmatinski*, pri čemu

pod srpskim vjerojatno ima na umu štokavštinu³, pod hrvatskim – kajkavštinu, a pod dalmatinskim – čakavštinu. Pritom je, uspoređujući različite slavenske s različitim zapadnoeuropskim jezicima, tvrdio kako ruski ima "dostojnost i veličanstvo španjolskoga, češki ponajviše poljski dvornu uljudnost i uglađenost francuskog, a južnoslavski milinu i sladost u pjesmi i riječi talijanskog jezika" (Preradović 1965: 345).

Glavni izvor jezičnih prijevora između Hrvata i Srba Preradović vidi u vjeri i – pravopisu:

Ja govorim o raspi srpske i hrvatske književnosti. Sva ova raspra [...] rodila se je iz različnosti vjerozakonâ. Svi oni južni Slavjani koji staru istočnu crkvu ispovijedaju, zovu se Srblijama ako mnogi i ne znadu što je i gdi je Srbija; a svi oni opet koji zapadnjemu vjeroispovijedanju spadaju, hoće da budu Horvatima ako horvatsku zemlju nikad ni vidjeli nisu. Srbliji zaljubljeni u njihovu kirilsku azbuku – jer kroz nju i riječ božju i svoju dogodovštinu čitaju – drže za grijeh i izdanje svoje vjere i narodnosti samo korak od starog običaja pameti popustiti. A Horvati, naučeni od nepamćenih vremena u latinska slova gledati, samo u njima sreću i spasenje književnosti nalaze. Obadvije strane imaju u pogled ustarenog presuđa jednako pravo, ali u pogled općenite koristi i uzajamnog napretka jednako nepravo koje će se, ako ne još nami, našim unucima i prauncucima osvetiti. Ali neće onda ni osveta moći više stignuti ono što je zabluda i nemarnost propustila. Svakim danom to većma ove dvije strane se odmiču jedna drugoj – za malo vremena bit će kasno i pomisliti na sjedinjenje. A onda nek mi nitko ne kaže da pravopis nije tomu uzrok bio, da jezik isti ostane ako se i različitim slovima piše. Ja unaprijed potvrđujem: *pravopis jest glavna stvar* u jednom jeziku jer mu je odljeva, a tko druge haljine obuče, lako s njima i druge običaje primi. To se sad već jasno kaže: Mnogi novašnji srpski pisatelji – osobito pjesnici – penju se bez potrebe po starocrkovnim zgradama i kupe najnerazumnije slavenske riječi, kite s njima svoja djela, misleći tijem začuđenje onih pridobiti koji ih ne razumiju; a Horvati kuju opet nove riječi ili okrešu slavenske nemilom sikirom pučkog pravila tako da one riječi nit izvorno znamenovanje više imadu, niti pučkom razumu služe. Sad opet kad se Dalmatincima od sviju strana u uši svira da se okanu njihovog prisvitlog i lipog *i* i da primu *je* ili *ě*, sad počimlju Srbliji svud njihov svetli i lepi *e* uvoditi. Tako svaki dan umnožavaju se žalosni primjeri koji iz nesložna pravopisa nastaju (Preradović 1965: 349).⁴

3.2. NEMOĆ JEZIKA

Slijedeći Preradovićeve razmišljanja o jeziku, dolazimo do drugoga pola jezične moći, gdje se on – jezik – pokazuje kao ranjiv, manjkav, nemoćan.

³ U takvoj se podjeli vjerojatno ogleda utjecaj Vuka Karadžića i onodobnih filologa (Kollár, Kopitar, Šafarik) koji su tvrdili da su svi štokavci Srbi, a svi kajkavci Slovenci. Takvo pak poimanje proistječe, sudeći po svemu, iz logičke pogreške koja bi se mogla formulirati ovako: "Ako su svi Srbi štokavci, a svi Slovenci kajkavci, onda su svi štokavci – Srbi, a svi kajkavci – Slovenci". Hrvatima je u takvoj kombinatorici ostajala samo čakavština. Zaključivanje toga tipa, ako je ono uistinu bilo posrijedi, nije samo logički krivo nego je povijesno štetno i tragično: znamo da je povijest 19. i 20. stoljeća to mnogo puta pokazala.

⁴ Problemom hrvatsko-srpskih odnosa Preradović se bavi i u pjesmi "Hrvat ili Srbin (Nekom prijatelju)" (1863.; Preradović 1918: 162-163; 1965: 289) te u pismima. Nedvojbeno je pritom da on, iako srpskoga podrijetla, hrvatsku stranu osjeća svojom: "Srbliji se odmiču od nas, više na svoju nego na našu štetu, to će oni osjetiti kašnje kad se bude kolač dielio. Mene srce boli misleć na taj naš međusobni jad" (iz pisma Ignjatu Brliću, 23. travnja 1861; Preradović 1897: 181).

Kako je Preradović doživljavao materinski jezik *iznutra*, s motrišta stvaralačke imaginacije i pjesničke pragmatike, najbolje svjedoče rečenice iz njegova pisma Stanku Vrazu (od 5. svibnja 1845. godine):

Sve što ja pišem, to kao iz sna vadim, iz sna pèrvih lietah moga života, gdie niesam druge glase nego materine slušao. Preveć su me tudji običaji, tudja ćustva, tudje mišljenje nadrasli, za da bi ja mogo izvorni domorodni spisatelj postati; ja ću uvijek sumrakom basati medj tudjom noći i domorodnim danom. Po tih razlozih morao bi pero baciti, prekèrstiti ruke i plakati. Ali opet pamet mi veli: s plaćem ne ćeš ni sebi ni drugima pomoći – ćini što možeš – kèrpaj ako neznaš šiti. I tako, moj prijatelju! Ja kèrpam i moja utieha u tom stoji, da i kèrpana haljina može biti poštena (Preradović 1897: 115).

U citiranome odlomku vrijedi izdvojiti četiri momenta koja bacaju svjetlo na cjelokupnu Preradovićevu pjesničku filozofiju.

Ponajprije uočimo da Preradović na neki način svodi "domorodni" jezik na jezik djetinjstva. Ćini se da je pjesnik do kraja života gajio u sebi osjećaj jezićne nesigurnosti koji je svoje korijene imao u *zaboravu jezika*, tj. u ćinjenici da je tijekom osmogodišnjega školovanja na Vojnoj akademiji u Bećkome Novome Mjestu (Wiener-Noeustadtu) od 1830. do 1838. godine, prema vlastitu priznanju u autobiografskim *Crticama moga života*, gotovo potpuno zaboravio materinski jezik (Preradović 1997: 402).⁵ Tako je odrasli Preradović, odgojen na zreloj njemaćkoj kulturi i na izgraćdenu, visoko kultiviranu njemaćkome jeziku, svoj vlastiti jezik osjećao kao još nerazvijen i nedoraćden. Iako štokavac, on se našao u istoj situaciji kao i mnogi drugi neštokavski preporoditelji – Ljudevit Gaj (kajkavac), braća Antun i Ivan Mažuranić (ćakavci), Stanko Vraz (Slovenac), Dimitrija Demeter (Grk), Bogoslav Šulek (Slovak): štokavsko je narječje svima njima bilo *strani jezik* koji je najprije trebalo svladati da bi se moglo na njem pisati i komunicirati. Demeter je u svojem ćlanku "Misli o ilirskom književnom jeziku (Misli o našem književnom jeziku)" izrićdito tvrdio da "materinski jezik a osobito naš treba iz knjiga ućiti, kao svaki drugi" (Demeter 1994: 51). Odatle i Preradovićeva predodžba o "mlađahnosti" naše književnosti te usporedba vlastite poezije s "mladom pticom" koja može letjeti tek "od grane do grane blizu gnjezda svoga", a ne usuđuje se poletjeti u "dalje kraje" ("Poslanica Špiri Dimitroviću", 1843.; Preradović 1918: 285). U takvu pristupu, dakako, nije pomoglo ni povijesno pamćenje preporoditelja koje se pozivalo na davnašnju, višestoljetnu tradiciju dubrovaćke književnosti, zasnovane na štokavštini. Kao što znamo, upravo je dubrovaćka tradicija bitno utjecala na odluku kajkavskoga Zagreba da za osnovicu budućega hrvatskoga standarda uzme baš novoštokavštinu. S

⁵ Postoje ozbiljni protuargumenti koji dovode u sumnju Preradovićevu priznanje o "zaboravu jezika". Prvo, do dvanaeste godine, dokad je Preradović živio s obitelji u Hrvatskoj, dijete dobro ovlada materinskim jezikom, pa je teško vjerovati da ga može potpuno zaboraviti do dvadesete godine, ćak i ako za to vrijeme nema nikakva kontakta s tim jezikom. S druge pak strane Preradović je u Akademiji uspješno (na)ućio ćeški, dakle jezik srodan hrvatskomu. Ćeški je znao toliko da je uspješno počeo prevoditi na njemaćki poemu *Maj* ćeškoga romantićara Karela Hyneka Mäche. Kao treće, isto je tako sigurno da je knjižnica Vojne akademije imala Vukovu zbirku narodnih pjesama te brošure i pjesme hrvatskih preporoditelja. Teško je zamisliti da Preradović nije bio upoznat s tim izdanjima (usp. Vodnik 1919: VIII-XI). Dakle, ovdje bi moglo biti rijeći o mistifikaciji (usp. Milanja 1997: 11-12) ili ćak o automistifikaciji, koju ni sam Preradović možda nije dokraja osvjješćivao.

obzirom dakle na *urbanu narav hrvatsko-preporodne štokavštine*, pod čim se misli na njezinu književnu a ne neposredno narodnu osnovu, nije čudno da je tek August Šenoa u svojoj prozi suvereno ovladao jezičnim standardom koji je kajkavskoj sredini dotad bio stran (usp. Frangeš 1987: 189).

Djetinjska faza u nastajanju novoga jezičnoga standarda umnogome je pogodovala fenomenu koji bi se mogao označiti kao *kovanje novih riječi*. Na leksičko-lingvističkome planu tu je od preporoditelja svakako najplodniji i najinventivniji bio Bogoslav Šulek, no već površan uvid u Preradovićeva djela pokazuje kako je i on obilno "kovao nove riječi" (za što je inače, kao što smo vidjeli, okrivljivao Hrvate). Među neuspješnijim takvim novotvorenicama svakako su zbirne imenice na *-ad* (*divljad, pčelad, ovčad, sljepčad*, dok bi se uspješnicom među njima mogla smatrati riječ *noćad* koja upućuje na sitna noćna bića poput sova, slijepih miševa, noćnih leptira i sl.). U ljepše pak novotvorenice idu riječi poput *niznebice, bestražice, velebitan, kamenovjek, slutnik, odzdravnica, začovječe, svebiče, osvanak, sluškati* i mnoge druge.

Nesavladljiv osjećaj jezične nesigurnosti podržan je u Preradovića i drugim momentom – kontaminiranošću tuđinštinom, odnosno njemačkim jezikom i kulturom. Ovdje ne možemo ulaziti u neobično intrigantan i kompleksan problem Preradovićeve dvojezičnosti i višejezičnosti (usp. Badalić 1983).⁶ Utvrdimo tek da je Preradović još 1834. godine (kao đak Vojne akademije) upravo na njemačkome počeo pisati vlastitu poeziju te da je na tome jeziku pisao praktično cijeloga života. U njemačkome korpusu ističe se ciklus *Pjesme Lini* (*Lina-Lieder*), koji je vjerojatno nastao u Zagrebu između 1849. i 1852. godine, u vrijeme kada je Preradović bio zaljubljen u opernu pjevačicu Karolinu Schauff, u čijoj su se kući skupljali znameniti ilirci. U tome prepletanju (ili možda srazu?) dvaju jezika – hrvatskoga i njemačkoga – u jednoj pjesničkoj svijesti osobitu provjeru zaslužuje zapažanje da *promjena jezika* upućuje u Preradovića na *promjenu poetike*. Tako je Branko Vodnik zastupao stav da je u njemačkim pjesmama Preradović izrazit europski romantičar (bajronist) i pjesnik "čiste umjetnosti", a u hrvatskima da prelazi "u poeziju nacionalnih tendencija" koju karakterizira "dikcija početnička" i "jezik oskudan, bez žive tradicije i bez velikih umjetničkih izgleda" (Vodnik 1919: XII). Takvu su ocjenu poslije Vodnika prihvaćali još neki hrvatski povjesničari i kritičari. Ovdje samo upozorimo na to da stanje stvari u Preradovića nipošto nije crno-bijelo, iako različiti jezici u stvaralačkoj praksi zasigurno povlače za sobom, ili bar predpostavljaju, različite svjetonazorske, vrijednosne, poetičke sustave.

Treći moment koji u Preradovića upućuje na "nemoć jezika", a koji je usko povezan s prvim dvama, jest pozicija pjesničkoga subjekta (Ja) u ovoj poeziji. Tu poziciju najtočnije možemo izraziti prijedlogom *između* (kojim se, uostalom, u svojim pismima i pjesmama služio i sam Preradović). U pismu Vrazu, vidjeli smo, Preradović govori kako će on "uiek sumrakom basati *medj tuđjom noći i domorodnim danom*". No u pjesmi "Piesnik" (objavljenoj u zbirci *Pèrvenci*, 1846.) situacija se pokazuje još mnogo kompleksnijom. Lirsko Ja veli za sebe da

⁶ Spomenimo da je svoju karijeru Preradović završio kao austrijski general. Obje su mu žene bile strankinje – prva Talijanka, a druga Njemica. I jedna od izvanbračnih ljubavi, važna za Preradovićevo pjesničko stvaralaštvo, također je bila povezana sa zagrebačkom Njemicom.

je "između veselja i plača". Povrh toga pokazuje se da je pjesnikova cesta, tj. cijeli njegov životni put, "među zemljom i međ nebom". Pritom lirsko Ja sa žaljenjem ističe da nema krila kojima bi se uzdiglo prema nebu, pa se njegova situacija *između neba i zemlje* pokazuje prilično tragičnom, osobito s motrišta bijeloga sokola koji zastupa nebesku poziciju i koji ovako govori pjesniku:

"O pjesniče nesrietniče!
 Suhi list si ti na gori,
 Koi od sunca nebeskoga
 Ne sazrije nego izgori.

Nebo vietrom tebe uzdiže,
 A zemlja ti letjet ne da;
 Među zemljom tako i nebom
 Tvoja duša uvijek preda."

(Preradović 1997: 61)

U drugim se pjesmama ljudski život određuje kao prostor/vrijeme između kolijevke i rake ("Ljudsko srce"), a ljudska je duša, kao u Lenaua ili Dostevskoga, polje na kojem se sukobljavaju Bog i sotona, svjetlo i mrak, stalnost i prolaznost, radost i tuga (usp. moto iz Lenaua: "Weh dir, wenn sich in deinem Herzen / Der Himmel und die Hölle schlagen" – "Jao tebi kad se u tvom srcu / Nebo s paklom tuče"; Preradović 1997: 238). O toj neugodnoj poziciji između Scile neba i Haribde zemlje govori i pjesma "Pjesnikova kob" (1849.): "Pod nebom bez zvijezde, / Po zemlji bez cvjeta / Vodiš mene sužnja / Već toliko ljeta" (1997: 94).

3.2.1 Jezik kao haljina misli

Četvrti moment na koji upućuje Preradovićevo pismo Vrazu jest shvaćanje jezika kao manjkave odjeće i nesavršena krojačkoga posla: "čini što možeš – kèrpaj ako neznaš šiti. I tako, moj prijatelju! Ja kèrpam i moja utieha u tom stoji, da i kèrpana haljina može biti poštena". Metafora jezika-odijela razasuta je po svim Preradovićevim spisateljskim radovima kao jedan od lajtmotiva njegovih razmišljanja o materinskome jeziku. Ipak, osobito mjesto u danome kontekstu pripada pjesmi "Radost i muka pjesnikova" (1860.; objavljena 1869.).

Ta je pjesma, kao i mnoge druge Preradovićeve hrvatske (odnosno nenjemačke) pjesme, ostvarena kao alegorijski prikaz složen od narativnoga dijela i od "razjašnjenja". U prvome dijelu govori se o majci koja ima prekrasne kćeri (one su majčina radost), ali majka nema novca da ih lijepo odjene i opremi, kako bi bile što atraktivnije potencijalnim ženicama i obožavateljima, odnosno "bielomu svijetu" (to je majčina muka). Iz drugoga je dijela pjesme posve jasno da je majka – pjesnik, da su kćeri – pjesnikove misli i osjećaji, a "bieli svijet" – to je čitateljska javnost i kritika.

Ima pjesnik liepih misli,
 I žarkijeh čustva ima,
 U njih mu je sve milinje,
 Sveđ ih pazi i njeguje,
 Mazi, ljubi, obožava
 I visoke smjere snuje:
 Kako će se dopadnuti,
 Kad izađu u sviet bieli
 I razviju čar svoj cieli.
 To je radost pjesnikova.
 Ali pjesnik oskudjeva
 Na izrazu, na odjevu
 Svojim mislim, svojim čuvstvom.
 Uzor stoji pred njim jasno,
 Ali tužan ne uzspieva
 Njemu riečju oblik dati,
 Krpež mora u sviet slati!
 To je muka pjesnikova.

(Preradović 1997: 143-144)

U citiranim stihovima uočavamo dva problematična detalja: jedan unosi *nejasnoću* u Preradovićevu lirsku filozofiju jezika, a drugi u nju uvodi *paradoks*.

Nejasnoću stvara riječ *uzor*. Ako u jeziku, odnosno u pjesničkim djelima, razlikujemo sadržaj (lijepje misli i osjećaje) te oblik (riječi, izričaje, stil), onda se postavlja pitanje prema kakvu se uzorku sadržaj treba oblikovati da bi postigao maksimalan estetski učinak. Odgovora na to pitanje mogu biti dva. Prvo, *uzor* je imanentan sadržaju i formi, ali se nalazi na nekoj višoj duhovnoj razini postojanja, što bi upućivalo na platonističku koncepciju idealnih predmeta. Drugo, *uzor* je nešto izvanjsko u odnosu na materinski jezik, pa bi se kao uzoran mogao smatrati npr. razvijeni njemački jezik odnosno njemačka književnost. U Preradovića je vjerojatno riječ i o jednome i o drugome. O prvome će još biti riječi u vezi s odnosom jezika prema transcendenciji, a na drugo upućuje jedna napomena u kratkoj autobiografiji *Crtice moga života* (1856.). Ondje Preradović navodi kako ga je Ivan Kukuljević nagovarao da počne pisati na narodnome jeziku (a ne na njemačkome). Pjesnik je na to reagirao ovako: "Ali meni se to nikako nije dalo, niesam dovoljno znao jezika, a i drugčije činilo mi se čudno, da bi ja pisao u jeziku, koji po mome tadašnjem mnienju nije dorastao izobraženosti vladajućih europskih jezika" (Preradović 1997: 402; istaknuo J. U.).

Sve što je rečeno upućuje na stav da u osnovi Preradovićeve koncepcije jezika nije tek jezična nesigurnost, potraga za ljepšom ili funkcionalnijom formom, nego da je riječ o fundamentalnoj paradoksalnosti, pa i proturječju njegove pozicije. S jedne strane, kao što smo vidjeli, materinski je jezik moćno i multifunkcionalno oruđe koje ne samo da omogućuje izražavanje svih stanja i emocija nego upravo osigurava opstanak i identitet naroda u prostoru i vremenu. S druge pak strane taj jezik nije kadar osigurati pravu formu (odjeću) pjesničkim djelima, kako bi ona dostigla željeni uzor i sjaj. Pritom taj paradoks, ili to proturječje, neposredno dotiče i ugrožava pjesnikovu jezičnu kompetenciju, zbog čega on osjeća trajnu

nelagodu i nesigurnost. Drugim riječima: iako je materinski jezik beskrajno bogat, lijep i moćan, pjesnik, koji je toga itekako svjestan, ipak u svijet šalje pjesme koje označuje kao "krpež". Pjesnik i pjesma oskudijevaju na izrazu, iako im jezik nudi svoje božansko obilje. Takvo stanje stvari, u kojem se jezik pokazuje kao bogat i moćan a pjesnik sa svojim pjesmama kao jadan i nemoćan, ne može ne rezultirati dubinskom, nesavladljivom frustracijom.

4. NEIZRECIVOST: PRERADOVIĆ I RUSKI ROMANTIZAM

No postoji i područje pjesničkih ideja na kojem Preradovićevo pjesništvo korespondira s pjesništvom onih "izobraženih jezika" u kojima je jezik bez kompleksa manje vrijednosti mogao sebi priznati nemoć, a da time sebe ni na koji način ne umanjuje ili kompromitira. Među takve povijesno moćne ili neugrožene jezike svakako spada i ruski.

U ranoj pjesmi "Jedinica", koja je izašla 1844. godine u prvoj Preradovićevoj zbirci, postavlja se problem neizrecivosti. Pod *jedinicom* Preradović u toj pjesmi razumije jedinu, opsesivnu misao kojoj teži cijelo njegovo biće (svijest) – i dok bdije i dok sniva, i po danu i po noći; i ta ga misao svuda prati – "ko za tielom sjena". Tu misao on određuje kao "jednu dušu duha moga" te ju povezuje s "uzorima neumrlim". *Uzor* nas opet vraća Platonovom *idejama*, odnosno problemu idealnih modela koje pjesnička svijest ima pred sobom, ali ih – te modele – ne može dosegnuti (ostvariti) nesavršenim ljudskim jezikom. Pjesma se sastoji od šest petostihovnih kitica (kvintina), a pet prvih kitica završava istim stihom-pitanjem (refrenom): "Ali tko je? Sam se pitam". Posljednja pak – šesta – kitica definitivno utvrđuje nemogućnost odgovora: ljudski i zemaljski jezik nije u stanju izreći transcendentnu, metafizičku stvarnost:

Tko je ona? uvijek pitam,
 Ali uvijek ne znam tko je.
 Jedinice neizrečna!
 Tko bi izreko ime tvoje
 Slabim glasom zemlje ove!
 (Preradović 1997: 46)

Lirsko-metafizičku suprotstavljenost ovozemaljskoga i onozemaljskoga svijeta, niže i više stvarnosti, potvrđuju i druge pjesme nastale u posljednjem razdoblju Preradovićeve stvaralaštva ("Poželjeni kraj", 1856.; "Nepojamnost Boga", 1861.; "Bogu", 1869.).

Upravo se u području lirsko-jezičnoga tretmana transcendencije može uočiti srodnost hrvatskoga i ruskoga romantizma.

U hrvatskoj književnoj znanosti već je utvrđena veza ruskoga sentimentalizma s književnošću hrvatskoga narodnoga preporoda. Tako je Aleksandar Flaker analizirao sižejne i druge poveznice između Karamzinove povijesne pripovijesti "Marfa Posadnica" i djela hrvatskih preporoditelja – Ivana Kukuljevića Sakcinskoga te Matije Bana (Flaker 1968: 47-62). Ovdje možemo poći korak ili dva dalje te ustvrditi kako postoji romantičko-poetička srodnost Petra Preradovića

i predstavnika ranoga ruskoga romantizma (Vasilija Žukovskoga i Konstantina Batjuškova), ali i postromantičara Fedora Tjutčeva. Ta se srodnost (koja, dakako, podrazumijeva i važne razlike!) u osobitoj mjeri tiče načina na koji su romantičari shvaćali jezik.

U pjesmi "Neizrecivō" ("Nevyrazimoe", 1819.) Žukovskij upućuje na nekoliko stupnjeva jezične nemoći.⁷ Kreće od supostavljanja jezika i prirode te pita: "Što je naš jezik zemaljski pred divnom prirodom?" (Žukovskij 2000: 129). Pitanje je retoričko, tj. odgovor je jednoznačno i neupitno negativan: naš je jezik pred prirodom nemoćan. (Već ovdje možemo primijetiti jednu od važnih razlika u odnosu na Preradovićevo pjesništvo: u hrvatskoga pjesnika nema razvijena žanra lirskoga pejzaža, ni prirode općenito, nego u par pjesama postoje tek naznake prirode; a kada se i pojavljuju – prirodne su pojave u Preradovića redovito folklorno-uvjetne naravi.) S motrišta analizirane pjesme Žukovskoga prirodu ne može prikazati ni kist, a jezik samo na jedvite jade (*s usiljem*), zahvaljujući nadahnuću, uspijeva uloviti po koju njezinu crtu. Jer kako će se mrtvim prenijeti živo, tko može stvoreno riječima prestvoriti, tj. ponovno stvoriti (*peresozdat'*)? "Je li neizrecivo podložno izrazu?"

No izvanjska priroda Žukovskom je tek poticaj za kretanje prema novoj razini njezina romantičkoga očuđivanja. Jezik doduše može opisati "taj plamen oblaka, ... / To drhtanje voda blistavih, / Te slike obala / U požaru zalaska raskošna": njih lako lovi "misao krilata, / I postoje riječi za njihovu ljepotu blistavu". Ali priroda, u trenucima kad otkriva svoju ljepotu, upućuje na "sveta otajstva" (*svjatyje tainstva*), koja razumije samo *srce*. Tako veličanstveni trenutak večernjega zemljina preobražaja odvodi dušu u bezgraničje i ispunjava je "proroštvom velikoga viđenja". U takvim trenucima hoćemo "ljepotu u letu zadržati" i "neimenovanomu želimo ime dati", ali "obesnažena šuti umjetnost"...

Stoga pjesma u drugome, završnome dijelu uvodi i razvija treću razinu postojanja koju možemo odrediti kao nadnaravnu, metafizičku, onostranu. Naime, postoji stvarnost koja je "slivena s tom blistavom ljepotom", a naslućuje se kao nešto *mutno*, kao *glas očaravajućega, težnja prema dalekomu*, kao *pozdrav onoga što je minulo i sjećanje duše* (platonistički motiv!), kao *svetinja koja silazi s visine*, odnosno kao *prisutnost Tvorca u stvorenome*. Na tu se dakle stvarnost odnosi pitanje mogu li njezini aspekti biti izraženi ikakvim jezikom (tri posljednja stiha pjesme):

Kakoj dlja nih jazyk?.. Goré duša letit,
Vsě neob"jatnoe v edinyj vzdoh tesnitsja,
I liš' molčanie ponjatno govorit.
(Žukovskij 2000: 139)

("Kakav je za njih jezik?.. Gđri duša leti, / Sve neobuhvatno u jedan se uzdah sabija, / I samo šutnja razumljivo govori.")

⁷ Vladimir Toporov upućuje na neprijeporne njemačke izvore dane pjesme – članke "Von zwei wunderbaren Sprachen und deren geheimnisvoller Kraft" Wilhelma Heinricha Wackenrodera i "Die Farben" Johanna Ludwiga Tiecka (Toporov 1977: 41).

Dakako, temu metafizičko-lirske daljine ili visine pronalazimo i u drugim ranim pjesmama Žukovskoga ("Vesennee čuvstvo", 1816.; "Tam nebesa i vody jasny...", 1816.; "Pesnja", 1818.), no ovdje pozornost zadržavamo samo na aspektu koji se tiče moći odnosno nemoći jezika. Posljednji stih – "I samo šutnja razumljivo govori" – po svojoj logičkoj strukturi upućuje na dvostruku paradoksalnost: 1. oksimoronsku: "šutnja govori", i 2. općepoetičku: pjesma bi zapravo trebala ostati nenapisanom (jer "samo šutnja razumljivo govori"), a ona se ipak materijalizira (objektivira) te deklariranjem svoje nemoći obznanjuje svoju stvarnu moć. U povijesno-poetičkome smislu tu će lirsku paradoksalnost od Žukovskoga preuzeti i dalje razviti Fedor Tjutčev ("Silentium!", 1830.).

Donekle sličnu situaciju pronalazimo i u pjesmi Konstantina Batjuškova "Postoji naslada u divljini šuma..." ("Est' naslaždenie v dikosti lesov...", 1819.-1820.). Iako je ta pjesma zapravo "slobodan prijevod" 178. strofe četvrtoga poglavlja iz Byronove poeme *Hodočašće viteza Harolda* (1812), ona ipak bitno iskazuje duh lirske filozofije Batjuškova u završnoj fazi njegova stvaranja. I ta je pjesma, kao i ona Žukovakoga, posvećena tajanstvenoj ljepoti prirode (koja se ovdje određuje kao *majka* i *vladarica*), prema kojoj lirski subjekt izražava dublju ljubav nego prema ljudima.

Ja bližnjega volim, ali ti, prirodno-majko,
 Dlja serdca ty vsego dorozhe!
 S tobom, vladychica, privyk ja zabyvat'
 I to, čem byl, kogda byl molože,
 I to, čem nynie stal pod holodom godov.
 Toboju v čuvstvah oživaju:
 Ih vyrazit' duša ne znaet strojnyh slov
 I kak molčat' ob nih, ne znaju.
 (Batjuškov 1955: 299)

("Ja bližnjega volim, ali ti, prirodno-majko, / Srcu si ti najdraža! / S tobom sam, vladarice, navikao zaboravljati / I ono što bijah kad sam bio mlađi, / I ono što sam sada postao pod mrazom godina. / Tobom osjećaje oživljujem: / Da ih izrazi – duša ne zna skladnih riječi, / A kako da šutim o njima – ne znam.")

Vidimo da ni u Batjuškova jezik ne može izraziti osjećaje što nastaju u dodiru s prirodom, a ipak je plod te nemoći – pjesma.

Paradoksalnost je inherentna jeziku i poeziji, ali bi za poeziju bilo točnije reći da je u njoj na djelu tansparadoksalnost – ukoliko je poezija specijalizirana da izriče i neizrecivo (usp. Užarević 1991). Takva tansparadoksalna situacija u osobitoj je mjeri karakteristična za pjesmu Fedora Tjutčeva "Silentium!" (1830.). Lirski siže te pjesme zasnovan je na suprotnosti unutarnjega svijeta (osjećaja, maštanja, misli, srca, duše) s jedne i izvanjskoga svijeta s druge strane. Svaka od tri kitice, koje sadrže po šest četverostopnih jampskih stihova, ističe zahtjev za šutnjom, koja je logičan plod nemogućnosti (ali i ne-želje) da se objektiviraju (povanjše) najintimnije misli i duševna stanja. Ovdje dakle nije toliko riječ o nemoći jezika da izrazi unutarnja stanja, koliko o jalovosti i besmislenosti takvih pokušaja:

Kak serdцу vyskazat' sebja?
 Drugomu kak ponjat' tebja?
 Pojmet li on, čem ty živeš'?
 Mysl' izrečennaja est' lož'.
 Vzryvaja, vozmutiš' ključī, –
 Pitajsja imi – i molči.⁸

(Tjutčev 1973: 97)

("Kako da srce izrekne sebe? / Kako da te drugi shvati? / Hoće li on razumjeti o čem ti živiš? / Misao izrečenā jest laž. / Raskapajući, pomutit ćeš izvore - / Napajaj se njima – i šuti.")

Paradoks je očit: višekratno opetovani zahtjevi za šutnjom, što ih pjesma upućuje lirskomu Ti (pod kojim se misli na bilo kojega primatelja i bilo kojega pjesnika, uključujući i lirsko Ja), mogu se ostvariti samo preko medija jezika. Drugim riječima, dok zahtijeva šutnju, pjesma tu šutnju istodobno narušava, odnosno negira i prevladava. Jer bez iskazivanja i bez jezika ne bismo možda nikada saznali (osvijestili) da uopće postoje neiskazive stvari i neizreciva stanja... Dakako, to se odnosi i na problem istine i laži. Iako je svako izricanje, u skladu s Tjutčevljevim viđenjem, lažno ("Misao izrečenā jest laž"), iskaz koji upućuje na tu lažnost, bio on lirski, filozofski ili kakav drugi, nešto je više i od istine i od laži. Moglo bi se štoviše reći: to je istina višega poretka.

5. ZAKLJUČNA NAPOMENA

Romantički tretman jezika, u rasponu od vjere u njegovu apsolutnu moć do ispovijedanja njegove nemoći, upućuje ponajprije na paradoksalan status jezika u kulturnoj zajednici. Pritom su nacionalne kulture u kojima je jezična standardizacija bila otežavana ili čak onemogućivana kakvim vanjskim čimbenicima (tu je najčešće riječ o tzv. malim narodima i malim jezicima) više inzistirale na onome što smo označili kao *moć jezika*. Ta se *moć* u prvome redu očitovala preko društveno-integracijskih i emancipacijskih funkcija. Hrvatski narodni preporod, odnosno hrvatski romantizam, u dobroj mjeri odgovara, bar na prvi pogled, takvu poimajnu i takvim funkcijama jezika. No, pjesništvo Petra Preradovića svjedoči o mnogo kompleksnijoj situaciji na hrvatskome književnome-jezičnome terenu. Iako mu jezična nesigurnost (koju je Preradović očito stekao u ranome srazu s njemačkim jezikom i kulturom) nije dopuštala poželjan stupanj jezičnostvaralačke slobode (karakteristične za "izobražene" europske jezike), Preradović je ipak u

⁸ Kao što je rečeno, Tjutčev u svim trima kiticama (od kojih svaka ima po šest stihova) varira odnosno ponavlja zahtjev za šutnjom: "Uživaj u njima [osjećajima i maštanjima] – i šuti"; "Napajaj se njima [čistim izvorima] – i šuti"; "Slušaj njihovo pjevanje [tj. tajanstveno-čarobnih misli] – i šuti!..". Na sličan način Preradović u svojoj pjesmi "Miruj, miruj srce moje" (iz zbirke *Pèrvenci*, 1846.) strukturira sličnu ideju. I ondje se naime unutarnji život suprotstavlja izvanjskomu ("Ah stisni se u tvom kutu, / I pregori želju ljutu; / Tople su ti ove grudi, / Sebični su vani ljudi: / Svaki grije srce svoje. / Miruj, miruj srce moje!"), a završni su stihovi u svih šest kitica isti: "Miruj, miruj srce moje" (pritom kitice, kao i u Tjutčeva, imaju po šest stihova; Preradović 1997: 50-51).

svojem pjesništvu sâm došao do pokušaja da jezičnoumjetnički formulira pitanje transcendencije. A to je bio jedan od najvažnijih problema kojim su se bavili i romantizmi svih "izobraženih" europskih naroda – među njima i ruski romantizam (Žukovskij, Batjuškov, Tjutčev i dr.). Poredbena analiza pokazuje da je Preradović u tome segmentu korespondirao s općeromantičarskim tendencijama i dometima. Utvrđujući na toj – reklo bi se najvišoj – razini nemoć jezika, romantičari su zapravo afirmirali njegovu istinsku stvaralačku moć.

S povijesnoga pak motrišta Žukovskij, Batjuškov, a ponajviše Puškin, pridonijeli su konačnoj standardizaciji suvremenoga ruskoga jezika. Na sličan je način u hrvatskoj književnosti Preradović pripremio konačnu kodifikaciju-standardizaciju "pjesničkoga jezika", koja će se međutim ostvariti tek krajem 19. stoljeća u poeziji Strahimira Kranjčevića, kao što će i opća standardizacija hrvatskoga suvremenoga jezika biti dovršena upravo u to vrijeme ...

LITERATURA

B a d a l i ć, Josip. 1983. "O bilingvizmu u književnosti hrvatskoga preporoda". U: Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, *Izabrana djela*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, str. 319-329.

B a t j u š k o v, Konstantin Nikolaevič. 1955. *Sočinenija*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudožestvennoj literatury.

B r e š i ć, Vinko. 1994. *Novija hrvatska književnost. Rasprave i članci*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

B r o z o v i ć, Dalibor. 1978. "Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti". U: Aleksandar Flaker i Krunoslav Panjić (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, str. 9-84.

C h e v a l i e r, Jean i G h e e r b r a n t, Alain. 1987. *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

D e m e t e r, Dimitrija. 1994. "Misli o ilirskom književnom jeziku (Misli o našem književnom jeziku)". U: Ivan Martinčić (ur.), *Hrvatski preporod. Temeljni programski tekstovi. Svezak II*. Zagreb: Erasmus naklada, str. 49-66.

F l a k e r, Aleksandar. 1968. *Književne poredbe*. Zagreb: Naprijed.

F l a k e r, Aleksandar. 1975. *Novija ruska književnost*. U: Aleksandar Flaker (ur.), *Povijest svjetske književnosti. Knjiga 7*. Zagreb: Mladost, str. 269-404.

F l a k e r, Aleksandar. 1976. *Stilske formacije*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

F r a n g e š, Ivo. 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb – Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba.

Ivanov, Vjač. Vsevolodovič. 1979a. "Istorija ruskog jezika". U: Fedor Petrovič Filin (ur.), *Ruskij jazyk. Ėnciklopedija*. Moskva: Izdatel'stvo "Sovetskaja ěnciklopedija", str. 99-101.

Ivanov, Vjač. Vsevolodovič. 1979b. "Istorija ruskog literaturnog jezika". U: Fedor Petrovič Filin (ur.), *Ruskij jazyk. Ėnciklopedija*. Moskva: Izdatel'stvo "Sovetskaja ěnciklopedija", str. 101-106.

Ivanov, Vjač. Vsevolodovič. 1979c. "Nacional'nyj jazyka". U: Fedor Petrovič Filin (ur.), *Ruskij jazyk. Ėnciklopedija*. Moskva: Izdatel'stvo "Sovetskaja ěnciklopedija", str. 155-157.

Jelčić, Dubravko. 2002. *Hrvatski književni romantizam*. Zagreb: Školska knjiga.

Kuprejanova, E. N. (ur.). 1981. *Istorija ruskoj literatury. Tom vtoroj. Ot sentimentalizma k romantizmu i realizmu*. Leningrad: Nauka – Leningradskoe otdelenie.

Milanja, Cvjetko. 1997. "Petar Preradović". U: Petar Preradović, *Izabrana djela*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 11-30.

Pavlović, Cvijeta; Glunčić-Buzančić, Vinka; Meyer-Fraatz, Andrea (ur.). 2012. *Komparativna povijest hrvatske književnosti (Romantizam – ilirizam – preporod)*. Zagreb: Književni krug Split, Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Petrač, Božidar. 2008. "Romantičarski lirski idealizam Petra Preradovića". U: Josip Užarević (ur.), *Romantizam i pitanja modernoga subjekta*. Zagreb: Disput, 2008, 443-468.

[Preradović, Petar.1897]. *Preradovićeva pisma*. Priopćio Milivoj Šrepel. U: Milivoj Šrepel (ur.). *Građa za povjest književnosti hrvatske, knjiga 1*. Zagreb: JAZU, str. 99-239.

[Preradović, Petar. 1918]. *Djela Petra Preradovića. I. knjiga. Prvo i potpuno izdanje*. Zagreb: Naklada Dr. Branka Vodnika.

[Preradović, Petar. 1919]. *Djela Petra Preradovića. II. knjiga. Prvo potpuno i kritično izdanje*. Priredio Branko Vodnik. Zagreb: Naklada Dr. Branka Vodnika.

Preradović, Petar. 1965. "Jezik južnoslavski". U: S. Vraz, P. Preradović. *Pjesme i članci; Pjesme, Prvi ljudi, zapisi*. Zagreb: Matica hrvatska, Zora, str. 343-351.

Preradović, Petar. 1997. *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska. Priredio Cvjetko Milanja.

Tjutčev, Fedor. 1973. *Stihotvorenija*. Moskva: Izdatel'stvo "Pravda".

Toporov, Vladimir Nikolaevič. 1977. "Poëtika Žukovskogo. Ob istočnikah stihotvorenija "Nevyrazimoe"". U: *Slavica Hierosolymitana*, Jerusalem, Volume 1, str. 39-50.

Užarević, Josip. 1991. "Liričeskij paradoks". *Russian Literature* XXIX, str. 123-140.

Vodnik, Branko. 1919. "Život i djela Petra Preradovića". U: *Djela Petra Preradovića. II. knjiga. Prvo potpuno i kritično izdanje*. Priredio Branko Vodnik. Zagreb: Naklada Dr. Branka Vodnika, str. III – XXXV.

Vončina, Josip. 1993. *Preporodni jezični temelji*. Zagreb: Matica hrvatska.

Vuletić, Branko. 2012. "Lingvistika, fonetika i poetika ilirizma". U: Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Buzančić, Andrea Meyer-Fraatz (ur.). *Komparativna povijest hrvatske književnosti (Romantizam – ilirizam – preporod)*. Zagreb: Književni krug Split, Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 23-37.

Žukovskij, Vasilij Andreevič. 2000. *Polnoe sobranie sočinenij i pisem v dvadcati tomah. Tom vtoroj. Stihotvorenija 1815-1852 godov*. Moskva: Jazyki ruskoj kul'tury.

СТАТУС ЯЗЫКА В ПОЭЗИИ РОМАНТИЗМА (ПЕТАР ПРЕРАДОВИЧ И РУССКИЕ РОМАНТИКИ)

Проблема языка является для романтизма одной из самых важных. При этом отношение к языку обнаруживает две тенденции. Одна из них делает упор на мощь языка, а вторая допускает идею бессилия языка по отношению, напр., к изображению природы или трансцендентных миров. Первый случай (упор на мощь языка) характерен для так называемых малых языков, стандартизация которых происходила в неблагоприятных исторических, политических и общественных условиях. К таким языкам следует причислить и хорватский язык. С другой стороны, «мощные» языки, такие, как русский, которые развивались без внешних давлений, могли себе позволить признаваться в своем «бессилии». Тем не менее, такое бессилие на самом деле представляет собой воплощение настоящей творческой силы. В этом состоит парадоксальность (и транспарадоксальность) словесного творчества, которая обнаруживается в лирике Петара Прерадовича, Василия Жуковского, Афанасия Фета и Федора Тютчева.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *хорватский романтизм, русский романтизм, мощь языка, бессилие языка, Петар Прерадович, Василий Жуковский, Афанасий Фет, Федор Тютчев.*

